

ные конфессии католицизму главных соперников Порты в Европе – Габсбургам [3].

Что касается отношений с протестантскими государствами, то Хмельницкий, со своей стороны, проявил наибольшую активность в отношениях с Трансильванией, а позже со Швецией. Не оставил он без внимания также отношения с Янушем Радзивилом, литовским гетманом и неофициальным литовских протестантов, который был женат на православной – дочери молдавского государя Василя Лупула.

Такой же удобной, с точки зрения тогдашней практики международных взаимоотношений было для Хмельницкого и Гетманщины православная ниша. Хмельницкий с самого начала восстания обращал особое внимание на Молдавию, по началу думал самому занять молдавский престол, а затем убедил Лукулла отдать его дочь Розанду замуж за своего сына Тимоша. Этот брак роднил Хмельницкого не только с православным царственным родственником, а также с протестантской ветвью Радзивилов [4].

Однако главным потенциальным союзником казацких политиков православном мире была не маленькая, переживающая переориентацию на Речь Посполитую. Молдавия, а могучая и традиционно антипольская Россия. Восстание Б.Хмельницкого перевело отношения между Москвой и казачеством в другое русло, где впервые важнейшее место заняли религиозные мотивы. В зависимости от успехов или неудач восстания вопрос московской поддержки имел большее или меньшее значение в козацко-московском диалоге, а также религиозная тема всегда присутствовала в нем. Как правило, она никогда не доминировала в этих отношениях, но всегда отображала динамику казацко-московских переговоров [5].

Путь к Переславлю украинской и московской элиты был проложен религиозно-политическим альянсом и событиями тридцатилетней войны 1618-1648 г.г., где роль религиозного фактора нельзя переоценивать.

Подводя итоги, необходимо обратить внимание на такой момент, как договор 1654 года о принятии Войска Запорожского под протекцию царя. Он был целиком логичным результатом развития украинско-российских политических отношений 1649-1653 гг., в так же той конфигурацией международных взаимоотношений, которая сложилась на то время в Центральной и Западной Европе.

Источники и литература

1. Plokyh Serhii "Крила протекції: До визначення правового змісту Переяславської угоди 1654 року". (Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей. – К., 1995. – Т.4. – с.76-85)
2. Стороженко І. Українсько-кримсько-татарський союз 1648 року// Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво. – К., 1998. – С.143-164.
3. Цілик О. Союз Хмельницького с Турцією 1648 р. Записки наукового товариства ім.Шевченка. – Мюнхен, 1948. – Т.156. – С.143-164.
4. М.Грушевський „Історії України-Руси”.
5. Шевченко Ф.П. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.. – К., 1959 р.

Бровар О.В.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНБАСУ ПРОФЕСІЙНИМИ КАДРАМИ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ: 1943-64 РР.

Індустрія може розвиватися лише за умови наявності на виробництві кваліфікованого інженерно-технічного персоналу. Це зумовлює увагу до підготовки фахівців належної кваліфікації. В умовах сучасної України, де однією з провідних галузей промисловості є вугільна індустрія актуальним є звернення до історичного досвіду підготовки фахівців для вугільних шахт, у тому числі й у період повоєнної відбудови народного господарства та його подальшого розвитку.

Попри значну актуальність цієї проблеми, лише окремі її аспекти отримали висвітлення у наукових студіях А.О. Саржана [6, 7], Н.В. Заблоцької [3] та Е.Л. Кравченко [4]. Утім, проблема забезпечення вугільної промисловості Донбасу інженерно-технічними кадрами упродовж 40-60-х рр. дотепер не була об'єктом цілісного наукового дослідження.

Метою дослідження є висвітлення процесу комплектації підприємств вугільної індустрії Донбасу інженерно-технічними фахівцями. Виходячи з мети, завданнями дослідження є характеристика загального стану функціонування вищих технічних навчальних закладів у цьому регіоні, вивчення особливостей підготовки фахівців у сфері вуглевидобутку, висвітлення їх внеску у відновлення та розвиток вугільної індустрії Донбасу.

У період відбудови господарства Донбасу після звільнення регіону від окупації виняткова роль належала підготовці інженерно-технічних кадрів вищої кваліфікації. Вугільні шахти суттєво відчували брак саме такого роду спеціалістів. Забезпеченню реалізації економічних планів підпорядковувалась ідея реорганізації системи вищої освіти регіону.

Екстенсивний шлях розвитку економіки вимагав збільшення загального випуску фахівців, особливо інженерно-технічного профілю, розширення контингенту, який отримував підготовку на вечірній і заочній формі навчання. До середини 60-х рр. ці реформи навчання стали переважними у системі вищої освіти. Так, у Донецькій області у період із 1958 р. до 1965р. загальна чисельність студентів збільшилася з 19,7 тис. до 52,6 тис. осіб, тобто, – у 2,7 разів, а чисельність студентів, які навчалися без відриву від виробництва зросла з 8,5 тис. до 35,1 тис. осіб, тобто, – більш ніж у 4 рази. Майже 67% студентів, які навчалися у вузах області у 1965-1966 учбовому році, були студентами вечірньої або заочної форми навчання [6, с.156].

Однак, як показав досвід, диспропорція у співвідношенні денного, вечірнього та заочного навчання на користь останніх виявилася невиправданою. Це, передусім, позначилося на якості підготовки молодих фахівців, особливо на рівні їх теоретичної підготовки. Негативні результати дав і встановлений у ці роки порядок, згідно з яким прийом випускників середніх шкіл на денне відділення вузів проводився після набуття ними дворічного стажу роботи на виробництві. Стаж відсував на другий план знання та здібності абітурієнтів, а якісний склад студентів гіршав. У період, що розглядається, система вищої освіти регіону поповнилася новими вузами, з'явилися нові факультети. У 1960 році у м. Сталіно індустріальний інститут був перетворений на політехнічний, а його Краматорський вечірній філіал – на вечірній індустріальний інститут, який у 1964 році був реорганізований у денний. Зміни у структурі вузів привели до зростання числа студентів у регіоні. Якщо в 1940 році в одному інституті навчалася в середньому 1138 чоловік, то в 1957 році – 2661 осіб. У 1958 році у вузах Сталінської області навчалася 19716 осіб, а в 1965 році їх чисельність зросла до 52635 чоловік. У 1958 році тільки у вузах Ворошиловградської області навчалася 8200 студентів. Прийом студентів у вузах області у 1965-1966 учбовому році становив 11267 чоловік, що майже втричі більш, ніж у 1958-1959 учбовому році. Нові поповнення отримали Ждановський металургійний і Краматорський індустріальний інститути. Тут уперше приступили до занять першого вересня 1965 року 1290 студентів [6, с.157]

Як і в загальноосвітніх школах, у вузах Донбасу викладання велося майже виключно російською мовою. Нерівноправне становище української мови породжувало мовний нігілізм і приводило до поширення так званого „суржика”, у рівній мірі далекого як від української, так і від російської літературної мови. Взагалі можна констатувати, що вища школа залишалася могутнім знаряддям культивування стереотипу про бацимто більш високий рівень російської і другорядність української мови.

До початку 1960-х років Донбас перетворився у великий вузівський центр: тут навчалася 11,5% усіх випускників республіки [7, с.247]. Загалом, в інститутах регіону навчалася студентів на заочних і вечірніх факультетах більше, ніж студентів на денній формі навчання.

У загальній напруженій ситуації із забезпеченням шахт Донбасу робочою силою восени-взимку 1943-1944 рр. особливо великі труднощі підприємства відчували у справі комплектування інженерно-технічних кадрів. Складність проблеми полягала в тому, що спеціалістів неможливо було мобілізувати чи швидко навчити. Якість роботи шахт напряму залежала від інженера, його знань і умінь організувати роботу. В перші роки після

звільнення Донбасу серйозного прориву у цій справі досягнуто не було. Ядро керівників групи інженерно-технічних працівників у вугільних об'єднаннях становили інженери та техніки, прислані наркоматом вугільної промисловості з інших вугільних басейнів. У період із вересня 1943 по січень 1944 рр. на шахти Донбасу прибуло 127 спеціалістів [8, с.64]. Це були переважно висококваліфіковані фахівці, які зайняли провідні посади в структурі вугільних об'єднань. Але їх замало для забезпечення повноцінного функціонування галузі. Основна маса технічних керівників була сформована з досвідчених робітників, хоча партійне керівництво відносилось до них із недовірою. Це пов'язано з тим, що багато хто з них працював при окупацях на високих посадах. Головним механіком тресту „Артемвугілля” був П.Калмиков, який працював у гітлерівців механіком дирекціона № 10. Білоусов працював головним інженером дирекцію № 11, а після звільнення був призначений головним інженером шахти № 10/у „Підземна” тресту „Артемвугілля”. Головним інженером шахти „Кочегарка” став Р.Зінов'єв, який у період окупації працював інженером у „Донбасводтресті” [4, с.199].

У зв'язку з нестачею спеціалістів із вищою та середньою освітою на інженерно-технічні посади широко залучалися особи які були без технічної освіти, але мали досвід практичної роботи, так звані „практики”. На посади головних інженерів намагалися, наскільки це було можливим, призначати спеціалістів із вищою та технічною середньою освітою. У той же час, вважалося, що посади начальників шахт і особливо дільниць цілком могли обіймати особи без спеціальної освіти, які натомість були політично обізнаними, вміли працювати з людьми тощо. На початку 1944 р. із 109 головних інженерів комбінату „Сталінвугілля” 63 мали вищу, 39 – середню спеціальну освіту, а 7 – були практиками. Це становило 6 % загального числа головних інженерів шахт комбінату. У той же час, серед начальників підприємств особи без спеціальної освіти становили 23 % загальної кількості. А серед начальників дільниць чисельність відповідальників і практиків досягала 73% [1, арк.46].

У такій ситуації для підвищення освітнього рівня інженерно-технічних працівників при трестах організувалися спеціальні курси. Крім того, при Донецькому та Новочеркаському індустріальних інститутах створювалися річні курси підготовки техніків вузьких спеціальностей. Протягом 1944 р. було навчено 1054 чол., які працювали на інженерно-технічних посадах комбінату „Сталінвугілля”. У їх числі було: 129 відповідальників, 208 техніків вузької спеціальності, 30 механіків і 687 практиків, які навчалися без відриву від виробництва. Серед практиків пройшли навчання 215 начальників і 122 механіки дільниць [1, арк.46]. Курси підготовки інженерно-технічних працівників при трестах виконували важливу роль, але вони готували молодший персонал, забезпечували нижчу якість підготовки, ніж спеціальні навчальні заклади. Відповідно, розширювалися джерела поповнення кваліфікованих кадрів. Із нижченаведеної таблиці бачимо їх на прикладі 2448 працівники, зарахованих до шахт комбінату „Сталінвугілля” у 1944 р.

Як бачимо, основна частина осіб із вищою освітою прибула на підприємства комбінату за направленням Народного комісаріату вугільної промисловості. Достатньо велика група фахівців була відкликана з Червоної армії. Дуже мало серед прибулих було молодих спеціалістів. Досить широко до управлінської справи долучалися особи, які працювали на окупованій території.

Крім того, мали місце серйозні прорахунки у сфері розподілу спеціалістів. Значна частина з них напра-

влялася в апарати комбінатів і вугільних трестів, поповнюючи лави адміністративних функціонерів. У 1944 р. в апарат комбінату „Сталінвугілля” було перерозподілено 153 інженерно-технічні працівники.⁸ Зберігалася висока плінність кадрів. Так, упродовж 1944 р. комбінат покинуло 1122 працівники, з них 218 мали вищу, а 222 – середню спеціальну освіту. Більшість їх влаштувалися на інших підприємствах, переважно, – металургійного профілю [1, арк.46].

Таким чином, через підготовку курсовим способом у вугільних трестах, при вищих навчальних закладах, активному висуненню тих, хто виявив себе на виробництві, а також залученню спеціалістів зі сторони, чисельність інженерно-технічних фахівців на шахтах наблизилась до довоєнного рівня. Але майже половина з них не мала спеціальної освіти, що привело до виробничих помилок, прорахунків і низької організації праці на шахтах. У 1945 р. дещо змінювалось ставлення радянських органів до осіб, які співпрацювали з окупаційною владою. Це свідчило про те, що перетасовка персоналу між вугільними басейнами була неможливою, вимушено ставка робилася на місцеві трудові ресурси. Протягом 1944-1945 рр. серед тих, хто поступив на виробництво знизилася частка інженерів і техніків із 42,9% до 36,7%. У той же час, питома вага практиків зросла на 3% [1, арк.43]. Разом із тим, серед цієї категорії працівників було чимало таких, які були звільнені, оскільки вони не справилися з роботою. Серед тих, хто вимушено залишав виробництво, були особи, арештовані за співпрацю з окупаційною владою. Так, начальник дільниці шахти № 10 тресту „Дзержинськвугілля” Ф.І. Велічій був ув'язнений на 10 років за звинуваченням у передачі гітлерівцям креслення шахт. За співпрацю з ворогом був відданий до суду П.С.Лахтін, який працював начальником електровозного парку шахти № 9-8 „Капітальна” [4, с.203].

У професійному плані найгірше була укомплектована низова ланка - начальники дільниць. Із 246 начальників комбінату „Сталінвугілля” лише 17 мали вищу освіту. Плінність серед них була особливо великою. Протягом 1945 р. було знято 69, а переведено на інші посади – 194 начальників дільниць [4, с.203]. Отже, у перші роки після визволення Донбасу від гітлерівських загарбників кадрову проблему на шахтах вдавалося розв'язувати з великими труднощами.

У наступні роки ситуація поволі змінювалася. На державному рівні починає приділятися більше уваги зміцненню матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів. На початку 1950-х років до виробничого процесу почали долучатися випускники республіканських вузів. Так, у 1957 р. Донецький індустріальний інститут на шести факультетах навчав 6 тис. студентів із 14 спеціальностей, серед яких були гірничі. Вихованці Харківського гірничого інституту В.Шаталов і М.Брюханов успішно працювали інженерами на шахті ім. Леніна тресту „Макіїввугілля”. Випускники Донецького індустріального інституту А.Цибенко й Ю.Батманов працювали начальниками дільниць на шахті № 8-9 ім. Орджонікідзе тресту „Червоноармійськвугілля”. П.Король, попрацювавши три роки начальником дільниці, став директором шахти №12-13 цього ж тресту.¹³ У цей період помітну роль у підготовці інженерних кадрів відігравали Вищі інженерні курси, курси на право відповідального ведення гірничих робіт (курси відповідальників), курси техніків вузької спеціальності. Відчутних результатів у роботі досягали шахти, якими керували досвідчені керівники. Шахта № 3-біс тресту „Чистяковантрацит”, якою керував Герой Соцпраці С.Серьогін, швидко й ефективно застосовувала нову гірничу техніку, впроваджувала новаторські способи вирубку вугілля, циклічну організацію праці тощо [2, арк.58]. Шахта № 5-6 ім. Димитрова тресту „Червоноармійськвугілля”, очолювана Героєм Соцпраці Г.Жуковим, швидко перетворилася на висококоманізоване підприємство. Дільниця, очолювана Героєм Соцпраці І.Бридьком, домоглася цілодобового шліфування лави у будь-яких гірничометеорологічних умовах, а продуктивність комбайна „Донбас” становила 14 тис. тон на місяць. Підприємство-шахта № 4-5 „Микитівна” тресту „Горлівкавугілля”, очолюване Героєм Соцпраці М.Коханом, добилося продуктивності усіх 17 діючих лав. Шахта № 5-біс тресту „Сталінвугілля”, очолювана Героєм Соцпраці К.Млодецьким, успішно освоювала систему відпрацювання лав через передні скати на польові штреки. Аби закріпити організаторів виробництва, держава використовувала механізми морального заохочення, відзначала високими званнями та відзнаками. Лише у 1957 р. 55 працівникам вугільної промисловості і 29 шахтного будівництва указом Президії Верховної Ради СРСР було присвоєння звання Героя Соцпраці. Ленінської премії удостоювалися шахтопрохідники: М.Давидов – начальник комбінату „Сталіншахтобуд”, П.Горлов – заступник головного інженера тресту „Сталіншахтопроходка”, Р.Тюркян – головний інженер цього тресту, С.Голубов – заступник голови раднаргоспу Сталінського економічного адміністративного району, І.Стоєв – головний інженер тресту „Ворошиловградшахтопроходка”, бригадир-новатор І.Пилипенко.

Ідеологічними методами держава поширювала передовий виробничий досвід. Дійовими особами цих компаній ставали активні і лояльні виробничники: М.Ізотов, С.Рябошапка, О.Стаханов, М.Дюканов, П.Синяговський, І.Валігура, М.Мамай. Щоправда, через якийсь десяток років ця кампанія забувалася, а виробничники возвеличені свого часу доживали своє трудове життя в конторах чи адміністративних установах, часто відчуваючи матеріальні труднощі.

У середині 1950-х років держава виділяла додаткові фінансові ресурси на підготовку кадрів провідних професій. Так, лише у 1957 р. Міністерством вугільної промисловості для цих цілей було асигновано близько 39 млн. крб. [5, с.11] Але усунути недоліки не вдавалося. На посадах начальників дільниць, їх заступників, помічників і механіків працювало 1725 інженери і 2082 техніки, що становило 48,2% загального числа. Особливо низький відсоток інженерів і технікумів серед начальників видобувних дільниць в трестах „Червоноармійськвугілля” – 22,1% від загального числа дільниць, „Сталінвугілля” – 27,3%, „Будьонновугілля” – 29,0% [5, с.12].

До причин плінності кадрів додавались і адміністративні зловживання керівників шахт. Дехто схиль-

ний був вважати, що зміна працівників є чи не головним засобом ліквідації відставання у виконанні держпланів. Отже, послідовна, виховна робота підмінялася адмініструванням. Були шахти, де начальники дільниць мали всі адміністративні стягнення. Половина їх не затримувались біля таких горе-керівників більше трьох років.

У перші повоєнні роки мало уваги приділялось питанням надання виробничої кваліфікації, як вагомого складового мотиваційного механізму праці, найважливішої ознаки розвитку працівників. На початку 1960-х років при визначенні тарифних розрядів почала враховуватися складність і небезпечність робіт. У 7-ми і 8-ми розрядних сітках, що діяли в Україні, шахтарям, задіяним у виробці вугілля, привласнювались низькі 5 і 6 розряди. Часто вищий розряд присвоювався робітникам, зайнятих на наземних роботах. У 1965 р. у вугільній промисловості України на підземних роботах висококваліфікованих робітників було 36 тис. осіб або 9,6%, робітників середнього рівня (помічники машиністів, кріпильники) нараховувалося 165 тис. осіб, що становило 52,3% [5, с.13-14]. Отже, у цей час об'єктивно відбувалося зменшення верстви робітників низької кваліфікації і відносне зростання кваліфікаційного середнього рівня.

Отже, можемо стверджувати, що попри значні зусилля, які були докладені органами Народних комісаріатів (згодом – міністерств) освіти та вугільної промисловості у сфері підготовки кваліфікованих фахівців для вугільних шахт Донбасу у роки повоєнної відбудови народного господарства регіону, ця галузь індустрії постійно відчувала брак належним чином підготовлених інженерно-технічних кадрів. Певного прогресу вдалося досягти лише у другій половині 50-х – на початку 60-х рр., коли починає інтенсивно розвиватися система вищих навчальних закладів технічного профілю.

Джерела та література:

1. Державний архів Донецької області (надалі – ДАДО). – Ф.2895. – Оп.1. – Спр.289.
2. ДАДО. – Ф.3426. – Оп. 1. – Спр.11.
3. Заболоцька К.В. Професійно-кваліфікаційні верстви робітників вугільної промисловості України в 1960-1985 рр. // Історичні і політологічні дослідження. – 2001. – №4 (8).
4. Кравченко Е.Л. Проблема інженерно-технічних кадрів в угольній промисловості Донецької області (1941-1945гг.) //Новітні сторінки історії Донбасу. Статті. – Кн.6. – Донецьк, 1998.
5. Носик Е.И. Кадры угольной промышленности // Уголь Украины. – 1957. – № 12.
6. Саржан А.О. Новітня історія Донбасу (1945 – 1999 рр.). – Донецьк, 1999.
7. Саржан А.О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х років ХХ ст. – Донецьк, 2004.
8. Хорошайлов Н.Ф. На відбудові. – Донецьк, 1966.

Катуніна Н.Ю.

ПІДТРИМКА ПРАВОЗАХИСНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ СРСР РУХУ «РЕЛІГІЙНОГО ДИСИДЕНТСТВА» У 60–80 РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ (по матеріалам «Хроніки поточних подій»)

На початку 60-х років у СРСР у середовищі протестантських конфесій, насамперед у євангельських християн-баптистів, з'являється велика кількість релігійних громад, що перестала визнавати радянське законодавство про релігійні культу. Поступово в Радянському Союзі було сформовано релігійний дисидентський рух, найбільш впливовою частиною якого стали представники Ради Церков євангельських християн-баптистів (РЦ ЭХБ).

В останні часи в системі Інтернет стали з'являтися публікації, в яких аналізуються причини появи цього руху та приводяться документи, що свідчать про складну діяльність РЦ ЭХБ у 60-90-і роки ХХ століття.

Починаючи з кінця 60-х років ХХ століття рух релігійного дисидентства почав підтримуватись представниками правозахисних течій, що існували в цей час у СРСР.

Слід констатувати, що релігійне дисидентство було притаманне не тільки громадам, які з'явилися у середовища таких протестантських конфесій, як євангельські християни-баптисти, адвентисти сьомого дня, Свідки Ієгови та п'ятидесятники, але й для Руської православної церкви.

Рух релігійного дисидентства, який почав формуватись на початку 60-х років у віруючих деяких плінів, був частиною більш потужного соціально-політичного руху дисидентства, який у цей же час існував у Радянському Союзі, а пізніш став основою для появи правозахисних організацій.

У 1967 році Організацією Об'єднаних Націй було прийнято рішення, у відповіді до якого, на честь 20-ї річниці прийняття Загальної Декларації прав людини, 1968 рік було оголошено "Роком прав людини".

30 квітня 1968 року в ознаменування цієї події групою дисидентів на чолі з Н. Горбаневською, на підтримку арештованих А.Гінзбурга, Ю. Галанскова, А. Добровольського та В. Лашкової, було здійснено випуск бюлетеня «Хроніка поточних подій» («Хроника текущих событий»), у якому висвітлювались багаточисельні факти порушення прав людини у СРСР [1].

Перші дев'ять номерів «Хроніки» було видано завдяки діяльності Н. Гриневської. Після її арешту особливу роль у виданні та розповсюдженні бюлетеня відіграли Ю. Шиханович, П. Якір, В. Красін, Г. Суперфін, С. Ковалев, А. Лавут та Т. Великанова.

«Хроніка поточних подій» (ХПП) видавалась з 1968 по 1983 роки. За цей час було підготовлено до друку 65 номерів машинописного бюлетеню, але повністю вийшло лише 63 [2].